

Što se tiče treće kategorije nedostataka ove knjige, dakle proizvoljnih konstrukcija i ocjena, nalazimo ih nekoliko. Primjerice autorica navodi da je gostovanje Rimske kraljevske opere u Hrvatskome državnom kazalištu uslijedilo ni mjesec i pol nakon potpisivanja Rimskih ugovora, pa se može "tumačiti" da je to bila "proslava" tih ugovora "na najvišoj mogućoj razini" (str. 206. – 207.). To je proizvoljan autoričin zaključak, posebno ako se uzme u obzir da i sama navodi da Pavelić osobno nije prisustvovao gostovanju Rimske kraljevske opere. U kategoriju proizvoljnih konstrukcija spada i autoričino stajalište da je Drago Čepulić bio "gorljivi ideolog" ustaškoga pokreta (str. 28.). Postavlja se pitanje zaključuje li to autorica na temelju literature ili vlastitog istraživanja Čepulićeva opusa? Moglo bi se pomisliti da postoji i općeprihvaćena ocjena da je Čepulić bio "gorljivi" ideolog ustaštva. No mi do danas nemamo ni jednu monografiju o liku i djelu Drage Čepulića, a još manje kakva sabrana djela iz kojih bismo sami mogli izvući relevantnu ocjenu o tom pomalo zaboravljenom intelektualcu. Jedino relevantno što je o njemu do sada napisano studija je Vladimira Lončarevića u knjizi izabranih Čepulićevih eseja *Život i duh*, objavljenih 2006. u izdanju "Glasa Koncila". Prema popisu literature na kraju knjige, autorica se nije služila tim djelom. Ako bismo pretpostavili da je došla do tog zaključka na temelju vlastitih istraživanja, također bismo pogriješili, jer od 180 navedenih bibliografskih jedinica u digitaliziranome katalogu autora Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža čiji je autor Drago Čepulić autorica se u svojoj knjizi služi jednom jedinom bibliografskom jedinicom, odnosno njegovim člankom "Politika i kulturne veze", tiskanom u listopadu 1942. u *Hrvatskoj smotri*.

Veliki nedostatak knjige kao cjeline nepostojanje je opširnijeg zaključka koji bi sumirao prikupljene podatke, a čitateljima objasnio dvojbena pitanja. Iako se sve greške ne odnose na središnju temu knjige, potrebno je pozorno iščitavati i uzimati s rezervom one dijelove u kojima se spominje Mile Budak. Do kraja nije razjašnjena ni uloga kazališta u ideološkome sustavu NDH, a odnos koji je opisan u knjizi čini se u najmanju ruku kontraverzan, ako ne i u suprotnosti s tezom o Kazalištu kao "reprezentativnoj" kulturnoj instituciji NDH.

Iako se na prvi pogled čini da su greške koje su nabrojene brojne, one ipak zauzimaju manji dio sadržaja koji nam je autorica prezentirala u svome radu. Njezina je knjiga veoma korisna u dijelovima u kojima govori o repertoaru Hrvatskoga državnog kazališta.

PETAR MACUT

Julián CASANOVA, *A Short History of the Spanish Civil War*, I. B. Tauris, London – New York, 2013., 256 str.

Profesor na Sveučilištu u Zaragozi i stručnjak za suvremenu španjolsku povijest Julián Casanova za svjetsko je čitateljstvo pripremio sintezu *A Short History of the Spanish Civil War* ("Kratka povijest Španjolskoga građanskog rata"). Izašla 2013., knjiga je rezultat autorovih dugogodišnjih istraživanja na temama kao što su Španjolska Republika, građanski rat 1936. – 1939. i diktatura Francisca Franca. Kao povjesničar s iskustvom rada na kontroverznim temama suvremene povijesti, Casanova je čest gost u španjolskim novinskim glasilima, radijskim i televizijskim emisijama te na mnogim europskim sveučilištima.

Autor u "Uvodu" (str. 1. – 16.) objašnjava korijene Španjolskoga građanskog rata. Oni sežu u kraj XIX. stoljeća, kada je u ratu sa Sjedinjenim Američkim Državama

1898. propalo španjolsko kolonijalno carstvo. Uslijedilo je razdoblje restauracije pod kraljem Alfonsom XIII. u političkome sustavu koji je uključivao dvije političke stranke, zvanome *caciquismo*. Ne mogavši proširiti konsenzus i uplašivši se revolucionarnih gibanja, kralj je dopustio uspostavu diktature, na čijem se čelu od 1923. do 1930. nalazio general Miguel Primo de Rivera. Konačno, nakon diktatorove smrti, 1931. raspisani su izbori koji su, smatra autor, zapravo značili referendum za odabir monarhije ili republike. Pobjedila je republikanska opcija, kralj je napustio zemlju, uveden je Ustav, a glavni zadatak nove vlade, ističe Casanova, bio je nadzor nad tradicionalnim središtima moći: Crkvom i vojskom. Nakon toga prikazana je kronologija događaja od 1931. do 1939. (str. 17. – 19.).

Prvo poglavlje, "Podijeljena Španjolska" (str. 21. – 43.), govori o događajima odmah nakon proturepublikanskoga vojnog udara u srpnju 1936. godine. Prvi tjedan nakon udara bio je razdoblje borbi u kojima podijeljenost Španjolske još nije bila jasna. Većina generala stala je na stranu pobune, na čije je čelo nakon smrti generala Joséa Sanjurja ubrzo došao karizmatični Francisco Franco. Prema Casanovi, vojni udar bio je planiran kao nasilni obračun s protivnicima te su u područjima gdje je on uspio zabilježena masovna pogubljenja političkih protivnika. Autor je dao osvrt i na zločine u područjima pod republikanskim nadzorom, koji su išli paralelno s revolucionarnim djelatnostima. Do kraja 1936. građanski je rat došao do mrtve točke, a nasilje je dobilo na "legalnosti".

U sljedećem poglavlju, "Sveti rat i antiklerikalna mržnja" (str. 44. – 80.), autor se bavi izrazito kontroverznom temom kao što je potpora Katoličke crkve u Španjolskoj nacionalističkim snagama i antiklerikalna represija u područjima pod nadzorom Republike. Nakon oslikavanja predratne uloge Crkve u španjolskome društvu i sekularizacije za vrijeme Republike, Casanova zaključuje da je godinu 1936. Španjolska dočekala oštro podijeljena na čvrste pobornike Crkve i njezine oštre protivnike. Zadovoljstvo činjenicom da će oružje očuvati tradicionalni poredak, izgradnja mita o "svetome ratu" protiv komunista i idealizacija osobe Franca neke su od glavnih pojava koje Casanova predbacuje tadašnjemu crkvenom vodstvu. S druge strane, autor pronalazi brojne slučajeve napada na katoličko svećenstvo u republikanskim područjima gdje je vojna pobuna doživjela krah tijekom 1936. godine.

Treće poglavlje, "Međunarodni rat na španjolskome tlu" (str. 81. – 101.), bavi se intervencijom vanjskih sila i sudjelovanjem stranih vojnika u građanskome ratu. Casanova ističe da je Republika nakon vojne pobune imala veoma malo saveznika u međunarodnoj zajednici s obzirom na to da je postojao velik strah od širenja komunizma, odnosno moguće pojave "Crvene Španjolske". S druge strane, nacionalisti su imali važnu potporu određenih država, kao što su Njemačka, Italija i Portugal. Sve su važne sile potpisale sporazum o nemiješanju, koji je uključivao zabranu izvoza oružja u Španjolsku, ali su ga spomenute tri države ubrzo počele kršiti. Te države ne samo da su opskrbljivale Franca oružjem nego su mu u pomoć uputile i vlastite vojne postrojbe. Autor navodi da je razlog za njihovu potporu Francu bio ideološki, ali i geopolitički. Potpora Njemačke i Italije osigurala je nadmoć Francovih snaga do početka sovjetske pomoći Republici. Prema Casanovi, Sovjeti su pružili pomoć Republici tek nakon što je sporazum o nemiješanju prekršen u korist nacionalista početkom listopada 1936. godine. Poglavlje završava podacima o broju pripadnika internacionalnih brigada koji su se borili na strani Republike i broju stranih regularnih vojnika (Legija *Condor* iz Njemačke i *Corpo di truppe volontarie* iz Italije) koji su se borili na strani Franca.

Iduće poglavlje, naslovljeno “Republika u ratu” (str. 102. – 131.), opisuje funkcioniranje Španjolske Republike i njezinih snaga u građanskome ratu. S ratom su započele i revolucionarne aktivnosti na republikanskome teritoriju do kojih u miru vjerojatno ne bi došlo, kako to ističe Casanova. U početku su republikanske snage bile podijeljene prema političkome opredjeljenju, što je pomoglo nacionalistima u brzim osvajanjima tijekom 1936. godine. Autor ističe figuru republikanskoga premijera Larga Caballera, koji je ulagao velike napore u ujedinjavanje raznih republikanskih milicija u jedinstvenu oružanu silu. Poglavlje opisuje djelovanje tih raznih frakcija, kao što su anarhisti i komunisti, kao i međusobne sukobe u republikanskome taboru. Posljednji dio poglavlja posvećen je razdoblju pod republikanskim premijerom Juanom Negrínom, u posljednjem dijelu rata, u kojemu je republikanska strana, u nepovoljnom vojnom položaju, uzaludno tražila sporazumno mirno rješenje.

Poglavlje “Novi poredak” (str. 132. – 157.) uglavnom opisuje kako su još tijekom rata nacionalisti na područjima pod svojim nadzorom gradili novi poredak, kao i različita ideološka strujanja u Francovu taboru. Casanova ono primarno, militarizam, prati Francovom biografijom i brzim usponom u vodstvu pobunjenih časnika. Posebno je težište dao nastojanjima da se ostale nacionalističke frakcije ujedine u jedinstvenu vojsku i monolitni masovni pokret. Nakon militarizma, autor opisuje utjecaj fašističkih i katoličkih ideja među nacionalistima, strujanja koja su također težila stvaranju jedinstvenoga masovnog pokreta. Uspostavljanje tog novog društva trebalo se temeljiti na usklađivanju modernoga autoritarizma s tradicijom Španjolske, a već 1938. doneseni su i prvi zakoni slični onima u fašističkoj Italiji. Autor naglašava uništavanje tragova socijalizma i vraćanje religije u javni život odmah nakon uspostavljanja Francova režima.

Poglavlje “Dugi rat” (str. 158. – 186.) sažeti je prikaz građanskoga rata i razdoblja koja su se izmjenjivala unutar njega. Autor naglašava vojnu superiornost nacionalista u prvim mjesecima sukoba, kada su slabo naoružane republikanske milicije gubile velika područja, što je trajalo do nacionalističke opsade Madrida ujesen 1936. godine. Unatoč svemu, španjolska je prijestolnica obranjena te je sukob tijekom 1937. ušao u razdoblje “rata iscrpljivanjem”. Francove su snage nastavile osvajati teritorij, ali mnogo sporije, radi konačnog uništenja republikanske oružane sile. Na sjevernome bojištu, u Baskiji, ratno zrakoplovstvo, odnosno njemački zrakoplovi koji su ratovali na strani nacionalista, prvi je put pokazalo svoju razarajuću moć kada su civilni ciljevi masovno bombardirani radi teroriziranja protivničke strane. Tijekom 1938. i početkom 1939. tijekom rata ponovno je dobio na dinamici, a tada je pad Katalonije znatno otežao položaj Republike. Rat je naposljetku završio u travnju 1939., predajom ili povlačenjem republikanskih snaga u Francusku. Casanova procjenjuje ukupan broj poginulih u ratu na oko 600 000, uz naglasak da je više od 150 000 osoba stradalo u represiji i likvidacijama na obje strane. Zaključak je da je pobjedi nacionalista najviše pripomogla bolja vojna osposobljenost, pomoć Njemačke i Italije, zračna premoć, ali i tadašnja politika puštanja Francuske i Ujedinjenoga Kraljevstva prema fašističkim silama, politika koja je republikancima uskratila dopremu ratnoga materijala.

Posljednje poglavlje, “Epilog – negrađanski mir” (str. 187. – 192.), opisuje stanje neposredno nakon završetka građanskoga rata. Autor u njemu ističe široku represiju počinjenu nad poraženim republikancima, kao i sudbinu republikanaca koji su prebjegli u Francusku, koji su progone doživjeli nakon njemačke okupacije te zemlje. Spominje se i očajnički nastavak gerilske djelatnosti protivnika Francova režima, tzv. *maquisa*. Autor naglašava i razloge zbog čega je Francov režim, uz Salazarov u Portugalu, nadživio Drugi svjetski rat za 30 godina.

Slijede bilješke (str. 193. – 215.), bibliografski komentari (str. 216. – 218.) te kazalo imena i zemljopisnih pojmova (str. 219. – 230.).

“Kratka povijest Španjolskoga građanskog rata” Juliána Casanove sinteza je najnovijih rezultata istraživanja na temu toga prijelomnoga događaja europskoga međuraća. Knjiga ima posebnu vrijednost jer nije tipično događajno prepričavanje povijesti, nego problematizira ključna pitanja španjolske povijesti u razdoblju od 1930. do 1939., ali i nakon toga. Uz to, čitatelju su objašnjeni korijeni rata, a sam je rat smješten u širi europski kontekst dubokih promjena do kojih je došlo tijekom 1930-ih. Autor profesionalno obrađuje najkontroverznije teme kao što su uloga Katoličke crkve i njezina potpora Francovoj strani te lijevi radikalizam, unutarnja podvojenost i politička slabost u republikanskome taboru. Ova je knjiga nesumnjivo korisno štivo za sve buduće istraživače Španjolskoga građanskog rata te utjecaja toga konflikta na šira europska kretanja europskoga međuraća.

DAVID ORLOVIĆ

Izvještaj s međunarodnoga znanstvenog simpozija o Krunoslavu Draganoviću (1903. – 1983.), Sarajevo, 8. – 10. studenoga 2013. godine

Obljetnički skup povodom 30 godina od smrti (ali i 110 godina od rođenja) Krunoslava Draganovića organizirali su u Sarajevu Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Hrvatsko katoličko dobrotvorno društvo i Hrvatski institut za povijest iz Zagreba.

Samo pogled na bogatu i intrigantnu biografiju Krunoslava Draganovića dovoljan je da se razjasni povod organiziranja ovoga vrijednog međunarodnog simpozija. Ukratko, Draganović je rođen 1903. u Brčkom. Prvotno je upisao studij elektrotehnike i strojogradnje, no 1925. prebacuje se na Vrhbosansku teologiju u Sarajevu. Za svećenika se zareduje 1928., a 1935. u Rimu stječe doktorsku titulu iz povijesti. Po povratku obnaša različite dužnosti (nadbiskupski tajnik, vjeroučitelj, prisjednik Duhovnoga stola, profesor na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i dr.). Godine 1943. poslan je u Rim, u hrvatsko predstavništvo pri Svetoj Stolici, gdje mu je povjerena briga za hrvatske internirce u talijanskim logorima. Nakon povratka u Jugoslaviju 1967. predavao je povijest na Vrhbosanskoj teologiji. Umro je u Sarajevu 1983. godine.

U dva dana (8. i 9. studenoga 2013.) 22 izlagača svojim je raznolikim temama pokrilo manje-više cjelokupni život i djelovanje Krunoslava Draganovića. Izlaganja su bila organizirana u šest tematskih sesija. U uvodnome izlaganju Franjo Topić općenito je prikazao život i značenje Krunoslava Draganovića za Crkvu i hrvatski narod. Najintenzivnije i najturbulentnije godine Draganovićeve rada prikazao je Petar Vrankić u izlaganju o Draganovićevu djelovanju u Italiji od 1943. do 1958. godine. Prvu cjelinu zatvorio je Nikola Čiča izlaganjem o Draganovićevoj vezi s Hrvatskim kulturnim društvom (HKD) Napredak s obzirom na to da je on bio ravnatelj Statističkoga ureda HKD Napredak i Napretkove zadruge. Drugi dio prvoga dana bio je posvećen onomu što bi se moglo nazvati “primarnim” radom i interesom Krunoslava Draganovića – crkvena historiografija i povijest Bosne i Hercegovine. Iz svega navedenog što su izložili Milenko Krešić, Zlatko Hasanbegović i Ivo Banac jasno je vidljivo obilje vrijednih radova koje je Draganović sastavio i ostavio. U njima se vidi dobro poznavanje navedene problematike i suvereno baratanje “alatima” povjesničarske struke. Fra Robert Jolić u svome je izlaganju